

Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás

EFOP-1.3.1-15-2016-00001

Esettanulmányok

Kapcsolattartó: Havasi Bálint igazgató

Elérhetőségei: +36 83 312 351

A Zala megyei Vállus község pálos kolostorromjának régészeti feltárása

Szerző(k): Necze Gábor

Elérhetőségei: +36 30 3181331

Elkészítés dátuma: 2017.12.14

Bevezető

A régészeti feltárás szervezése úgy indult, hogy a Keszthelyi-hegység egyik zsákfaluja, Vállus egyik lokálpatriótája felkereste a területileg illetékes múzeum igazgatóját. Kérése az volt, hogy támogassa a község határában, a sűrű erdőben, de a turista útvonal mentén elhelyezkedő középkori pálos rendi kolostorrom régészeti feltárását. A területileg illetékes városi múzeum a keszthelyi Balatoni Múzeum, amelynek igazgatója, Havasi Bálint régész-muzeológus felkarolta a kezdeményezést. A folyamatba szükséges volt bevonni a zalaegerszegi székhelyű Göcseji Múzeumot, amely a Zala megyei volt múzeumi szervezet (Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága) jogutóda. A Göcseji Múzeum rendelkezett középkoros szakirányú, tapasztalattal rendelkező régésszel, ami elengedhetetlen volt a munka elvégzéséhez. A feltárást indítványozó Vállus község lakóinak száma egy 2015-ös adat szerint 127 fő.¹

A régészeti feltárást egyeztetések sora előzte meg a Balatoni Múzeum és a Göcseji Múzeum munkatársai között. A Göcseji Múzeum biztosította a feltáró régészt, régésztechnikusokat, saját részről a gépkocsit, az üzemanyagot, eszközöket. A Balatoni Múzeum vállalta, hogy biztosítja a feltárás anyagi fedezetét, megszervezi a régészeti feltárásban résztvevő munkások toborzását, valamint további régésztechnikusokat von be a munkálatokba. A feltárásban érdekelt polgármester pedig vállalta, hogy kedvezményes áron étkezést (ebéd) biztosít az ásatáson résztvevők számára.

A régészeti feltárás 2016. augusztus végétől kb. 1 hónapot vett igénybe, ami remek példája az intézményközi és önkormányzati összefogásnak. Az együttműködés fontos sarokköve volt a közös érdek. A múzeumok érdekelték a (hely)történeti múlt tudományos feldolgozásában. Az ásatáshoz kapcsolódó sajtómegjelenések ráirányítják a figyelmet a múzeumokra, ami látogatószámnövekedést generálhat. Felkelti a potenciális szponzorok, illetve az egyház figyelmét, ami akár anyagi támogatás formájában lehetővé teszi a régészeti kutatások folytatását. Vállus község kap egy turisztikai célpontot, ami az átlagos turistákon kívül be tudja vonzani az egyetlen hazai alapítású szerzetesrend iránt érdeklődőket is.

Háttér

Az alaphelyzetet két oldalról szükséges megvilágítani: Vállus község identitása szempontjából és történeti-szakmai szempontból. A község identitását befolyásolja egy feltárt pálos kolostorrom, amire rendezvényeket lehet alapozni. A település rendelkezik civil szervezettel (Vállus és Vidéke Fejlődéséért és Turizmusáért Egyesület), amely motorja lehet a helyi összefogásnak. A helyi identitás megszilárdításának lakosságmegtartó szerepe is van. A kolostorromokat érinti az Országos Kéktúra útvonala, ami a turizmus szemszögéből szintén előnyt jelent.

Vállus a keszthelyi Balatoni Múzeum gyűjtőköréhez tartozik. Múzeumi szempontból fontos tényező, hogy a Balaton-környék történetére vonatkozóan minél több adatra derüljön fény, amit szakszerű feldolgozásban a nyilvánosság elé lehet tární akár a kiállítási tárgyakat bemutatva, akár írott formában. A Pálos Rend középkori kolostormaradványai a mai Zala megyében nincsenek feltárva. A vállusi ásatás lökést adott egy másik Zala megyei községben, Zalacsányban elhelyezkedő pálos kolostorrom kutatásához is.

¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1llus#cite_note-f02b04ee5f1fcf8d34ac4f1d62ddcd8fd730987d-2

A kevés zalai tudományosan kutatott pálos kolostor miatt az ásatás felkeltette a Pálos szerzetesrend érdeklődését is. Az ásatás eredményei több konferencián, többek között a Magyar Pálos Rend, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Régészeti Tanszéke, a Civil Régészeti Alap Egyesület és Balatonszemes Önkormányzata társrendezésében szervezett rendezvényen is bemutatásra kerültek. A Civil Régészeti Alap felajánlotta segítségét támogatók felkutatásában.

Célok

A projekt céljaival kapcsolatosan fontos megemlíteni, hogy a felek közötti együttműködés úgy tudott létrejönni, működőképes lenni, hogy a résztvevők megtalálták benne a közös célt, a közös kapcsolódási pontot. Fontos, hogy mindenkinek érdeke legyen a projekt megvalósítása. Esetünkben teljes volt az összhang.

A Balatoni Múzeum szakmai segítséget nyújtott Vállus részére, hogy a saját identitását megszilárdítsa, elmélyítse. A helyiek ismerték a romok létezését. Korábban egy fafeszületet is felállítottak a romok helyén. Spirituálisan kötődnek a helyhez. A vállusi plébániatemplomban őriznek egy szobrot, ami a legenda szerint a pálos kolostorból származik és a patak sodrása szállította le egészen a faluig.

A spirituális célokon túl tervbe van véve egy olyan turista útvonal kialakítása, ami összeköti a pálos templomokat/kolostorromokat. Ezt segíti, hogy a vállusi kolostorrom az Országos Kéktúra útvonala mentén fekszik. A leletekből, a gyenesdiási önkormányzat által, a saját önkormányzati hivatalában megvalósított kis helytörténeti bemutatóhelyet alapul véve, a vállusi önkormányzat is létre akar hozni egy kiállítóteret, ahol a régészeti leletek és egyéb helytörténeti értékkel bíró tárgyak is helyet kapnának.

A megye jelenlegi határain belül négy olyan pálos kolostor feltételezett helye ismert, melyeknek földfelszín felett épített maradványa teljesen elpusztult. A kolostorok környezetében történt emberi beavatkozások emléke azonban napjainkban még nagy pontossággal rögzíthető.² A helyszínen lehet tanulmányozni a középkori kolostori gazdálkodás nyomait. A hegyek között, egy erdős völgyben elhelyezkedő néhai kolostorhoz konyhakert is tartozott, amelynek a helye a célnak megfelelően volt elrendezve. Ennek nyomai ma is megfigyelhetők. A közeli hegyi patakot a szerzetesek felduzzasztották, ahol halat tenyésztettek.

Célcsoportok

A régészeti feltárás eredményeivel és hatásaival, a belőle eredő folyamatokkal összefüggésben körülhatárolható mindazon célcsoport, amelyet érint az elkezdődött munka. Történeti-szakmai szempontból érintett az a tudományos réteg, amely a középkori egyháztörténettel, művészettörténettel, életmódtörténettel foglalkozik. A régésztársadalom is előszeretettel kísérte figyelemmel a Facebookon megosztott ásatási információkat. A lelőhely értékét növeli, hogy a közelben helyezkedett el a középkori Vállus település.

Az egyházi vezetők is felfigyeltek a feltárás jelentőségére. Az ásatás eredményeiről a vezető régész meghívás alapján előadást tartott Balatonszemesen egy, a Pálos Rend által szervezett konferencián. További két előadás került megtartásra Vállus. A falu lakossága előtt is ismeretes

² Simmer Livia: A zalai pálos kolostorok nyomában: <https://gocsejimuzeum.hu/hirek/a-zalai-palos-kolostorok-nyomaban>

a romok helyszíne. Helyi lokálpatrióták korábban fakeresztet állítottak fel a helyszínen, amit rendszeresen felkeresnek és gyertyát gyújtanak tövében. A helyi lakosságra jellemző a vallásosság. Emiatt fontos számukra a helyszín spirituális jellege, amelynek szerepe van a helyi identitásban.

Célcsoportnak minősülnek a túrázni vágyók, akik a környék természeti adottságait keresik fel, de célpontként szerepel a környezetbe szervesen beleillő kolostorrom is. A középkori egyházi emlékek iránt érdeklődők látogatására is számítani lehet.

A szervezők önkéntes alapon bevonták a munkálatokba a Pécsi Tudományegyetem régész szakos hallgatóit is, akik a kötelező régészeti gyakorlatukat a helyszínen teljesíteni tudták.

Tevékenységek

Egy lokálpatrióta a Keszthelyi-hegység között fekvő Vállus községből megkereste a területileg illetékes Balatoni Múzeum vezetőjét a vállusi középkori kolostorrom régészeti feltárásával kapcsolatosan. A fenti lokálpatrióta korábban részt vett a romoknál egy fakereszt felállításában. Mivel a feltáráshoz kapcsolódó szakmai tartalom megvolt, az anyagi támogatás előteremtése okozott nagyobb fejtörést, ami a szállás- és étkezési költségeket fedezte. A fent említett lokálpatrióta összekötőként volt jelen a Balatoni Múzeum vezetője és a vállusi polgármester között, aki segített támogatókat is találni. A szponzorációs összeg a Balatoni Múzeumért Alapítvány bankszámlájára érkezett, ennek összege megközelítően 250 000 Ft volt. Az adományozók között cégek és magánszemélyek is voltak. Egy nagyobb összeggel a területileg illetékes erdészeti társaság, a Bakonyerdő Zrt. járult hozzá a munkálatokhoz, de magánszemélyek is jelentős összegekkel támogatták a feltárást. Az összeg jelentős része az egyetemisták szállását és az étkezést fedezte.

Pénzzel a Balatoni Múzeum és a Göcseji Múzeum sem támogatta a tevékenységet. A két intézmény hozzájárulása a gépkocsik üzemanyagköltségének finanszírozásában, a régészek, régésztechnikusok fizetésének biztosításában, a munkaeszközök rendelkezésre bocsátásában, a leletek restaurálásában testesült meg. Továbbá a két intézmény ásatási munkásokat is biztosított. Ehhez járultak hozzá még a fentiekben már említett Pécsi Tudományegyetem és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem régészhallgatói, akik a feltárótevékenységet önkéntes alapon végezték.

A polgármester támogatta a régészeti feltáráshoz vonatkozó kezdeményezést, aki két ásatási közmunkást bocsátott rendelkezésre és az ásatás végeztével segítséget nyújtott a kutató árkok betemetésében. A faluból olcsó ebédet tudott biztosítani, amit a település gépkocsija térítésmentesen szállított ki az ásatási helyszínre.

Együttműködés jött létre három másik intézménnyel is. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum a téma iránti fogékonyságból tájrégészeti kutatást végzett a kolostorral összefüggésben. A Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. talajradar kutatást készül végezni a romok helyén.

A régészeti feltáráshoz kapcsolódó adatok³

³ Az összefoglaló a Göcseji Múzeum adattárában fellelhető anyag alapján készült: Simmer Livia: Összefoglaló jelentés a Vállus-Vállusszentmiklósi-völgy (Ny. a. 12306) régészeti lelőhelyen folytatott tervásatásról

A Vállus-Vállusszentmiklósi-völgy régészeti lelőhelyen található pálos kolostor kutatási program keretében végzett régészeti feltárására, a Zala Megyei Kormányhivatal Zalaegerszegi Járási Hivatal Járási Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatala végzése alapján került sor. A régészeti munkálatok 2016. szeptember 2-á és 30-á között zajlottak, a próbafeltárással megkutatott terület: 49,5 m² volt.

A Vállus községtől délkeletre található Vállusszentmiklós nevű pálos kolostort csupán egyetlen ismert, egy 1429-es keltezésű oklevél említi: a (nagy)kapornaki konvent Zsigmond királynak jelenti, hogy a vállusi remete Szent-Pál szerzeteseitől Gersei Pető János fiai öt jobbágytelket elfoglaltak. Pusztulásának körülményei sem ismertek, annyi bizonyos, hogy Gyöngyösi Gergely pálos rendfőnök 1520 körül tett látogatása során nem érintette a kolostort, Inventariumában nem szerepel.

A Keszthelyi-hegységben, a turistaúttól keletre elhelyezkedő rom földdel fedett alapfalait 1978-ban Guzsik Tamás és Fehérváry Rudolf azonosította és rajzolta meg az épület alaprajzát. A feltárás elsődleges célja a kolostor pontos helyének és kiterjedésének – a nyilvántartásban a lelőhely pontatlan koordinátákkal szerepel – azonosítása, alaprajzának tisztázása, alapítási idejének meghatározása volt.

A felső 10-20 cm-es humuszréteg alatt a teljes területen összefüggő köves omladékréteg jelentkezett. A köves omladék eltávolítása után a kolostor kerengőjének, sekrestyéjének falmaradványai, valamint a templom támpillérekkel megerősített, poligonális szentélyzáródású szentélye bontakozott ki. Előkerült a kolostor kerengőjének 88 cm szélességű keleti fala és délkeleti sarka. A kutatott területen zömmel állatcsont, edénytöredékek, kályhacsempe- és kályhaszem-, illetve tetőcseréptöredékek kerültek elő, amelyek közül különösen említésre méltó a (pálinka?) lepárló. A feltárás során előkerült megtartandó régészeti maradványok visszatemetésre kerültek.

A munkálatok folyamán a különböző munkafázisokról metszet-, felszín- és részletfotók, illetve rajzok készültek, a feltárt terület geodéziai felmérése elkészült. A leletanyagot restaurálták, a tárgyakat a keszthelyi Balatoni Múzeumban helyezték el. A feltárás során előkerült embercsontok antropológiai vizsgálatát László Orsolya, a Magyar Nemzeti Múzeum antropológusa végezte el.

Eredmények, hatások

Az eredményeket két síkon - tudományos és közösségi szempontból, lehet és kell vizsgálni. A közösségi szempontú eredmények nem jöhettek volna létre a tudományos eredmények nélkül. A tudományos eredmények pedig nagyobb anyagi források igénybevételel valósulhattak volna meg közösségi összefogás nélkül.

A tudományos és közösségi eredményekről több előadás is született. Két előadást Havasi Bálint múzeumigazgató tartott Vállus községben. Egy előadás a 2016 őszén, Balatonszemesen megrendezett pálos konferencián hangzott el az ásatásvezető régész és a feltárás menedzselést végző múzeumigazgató részéről. Az előadásokon a tudományos eredményeken túl a közösségi összefogás jelentősége is megemlítésre került.

Több, egyelőre csak ismeretterjesztő publikáció és sajtómegjelenés látott napvilágot: a National Geographic egyik számában⁴, a Keszthely TV-ben⁵. A Magyar Távírási Iroda által megjelentetett cikket több sajtókiadvány is átvette (pl. Magyar Nemzet).⁶ A Magyar Televízió is forgatott a helyszínen.⁷ A Nyugat-balatoni Kalendárium 2017 című nyomtatott kiadványban megjelent egy publikáció.⁸

Az intézményközi együttműködés fellendült. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem felajánlotta, hogy az ásatás következő szezójára régészhallgatókat küld a feltárási munkálatokra, továbbá modern mérőeszközöket bocsát rendelkezésre. A Civil Régészeti Alap részt vesz további támogatók felkutatásában. A Bakonyerdő Zrt. ingyenes szálláslehetőséget ajánlott fel a feltárási résztvevők számára. A feltárt leletanyagból, valamint a környék helytörténeti és bányászati anyagából Vállus egy bemutató helyet kíván létrehozni. Erre vonatkozóan a helyi civil szervezet, a Vállus és Vidéke Fejlődéséért és Turizmusáért Egyesület beszélgetést kezdeményezett a helyi lakosság körében. Példaként egy közeli község, Gyenesdiás esete szolgál, ahol az ügyintézés színterén, a községi polgármesteri hivatalban a Balatoni Múzeum közreműködésével egy helytörténeti kiállítás jött létre, ami a környező polgármesterek körében népszerűsége telt szert.

A vállusi pálos kolostorrom feltárása löketet adott egy másik zalai pálos kolostorrom kutatásának, az örvényesi pálos kolostornak Zalacsány községben. A kezdeményező fél a zalacsányi önkormányzat és a Pálos Vendégház volt.

Az első ásatási idény után további eredményként elkönnyvelhető, hogy a kolostor feltárási munkálatai bekerültek a köztudatba. További igény fogalmazódott meg a feltárási folytatását illetően. A hírek hatására újabb önkéntesek jelentkeztek a munkálatokra, akiknek meg kell várniuk a következő ásatási idényt. Vállus közösségét felrázta az ásatás és az azzal kapcsolatos hírverés. A kiállító hellyel kapcsolatosan közmeghallgatást kezdeményezett a helyi civil szervezet, ezzel kapcsolatban előadásokat is tartottak.

A Balatoni Múzeum számára nagy hírverést jelentett a feltárási sajtóvisszhangja. A szponzori megkeresések, az önkéntesek jelentkezése a Balatoni Múzeumban történik. A feltárási folytatása tervbe van véve, ami megközelítőleg 3 hetet vesz igénybe nyaranta. A munkákat mindenképp egyeztetni szükséges a Göcseji Múzeum Régészeti Osztályával, mert bár a menedzseri munkálatokat a Balatoni Múzeum végzi, a régészeti feltárási vezetője a Göcseji Múzeum régésze.

Adaptációs szempontok, javaslatok

Mivel számos múzeum foglalkoztat régészt, elviekben bármely ilyen intézmény számára adaptálható a fenti gyakorlat. Fontos, hogy meg legyen az intézmény számára a régészeti feltárási vonatkozó kapacitás mind személyi, mind tárgyi eszköz terén. A régész mellé régésztechnikusok kellenek, akik elvégzik a feltárási adminisztrációját. A régészeti dokumentáció alapján válik lehetőség arra, hogy a feltárási feldolgozó régész rekonstruálni tudja az ásatás

⁴ <http://www.ng.hu/Civilizacio/2016/09/06/Palos-rendi-kolostor-romjai-Zalaban>

⁵ <http://www.tvkeszthely.hu/hirek/7415/a-palosok-nyomaban/>

⁶ <https://mno.hu/tudomany/osi-kolostort-tartak-fel-zalaban-1359798>

⁷ <https://www.balatonimuzeum.hu/component/allvideoshare/video/a-palosok-nyomaban>

⁸ Simmer Livia, Havasi Bálint: Egy elfeledett pálos kolostor. In: Nyugat-balatoni Kalendárium 2017. Fuga P. Bt. Keszthely, 2016. 170-172 pp.

során feltárt objektumokat. Mindezekhez eszközök szükségesek: spaknik, madzagok, vízmértékek, horolók, ásók, lapátok, talicska, seprű, csákány, szegek, zacskók, stb., a helyszínrre való kijáráshoz pedig személygépkocsi. Azon intézmények, akik nem rendelkeznek ezekkel az eszközökkel, és nincs módjukban beszerezni, azok nem tudnak ilyen jellegű munkát végezni.

A közösségi régészeti feltárás kapcsán elengedhetetlen a megfelelő kapcsolat kialakítása a helyi civil szervezettel, vagy önkormányzattal, akik érdekeltek a feltárásban. Ezt követően megegyezés kérdése, hogy milyen mértékben történik az együttműködés. Érdemes jó kapcsolatokat ápolni azokkal a felsőfokú intézményekkel, amelyek régészeket képeznek. A régészhallgatók nyári gyakorlatát ilyen módon teljesíteni tudják.

Elengedhetetlen volt a sajtó bevonása a munkálatok bemutatására. Azon túl, hogy a helyi lakossághoz is eljutnak a részletes információk, az egyház érdeklődését is felkeltette. A Bakonyerdő Zrt. a feltárás népszerűsége miatt döntött nagyobb támogatás nyújtása mellett. A régészeti szakma is a sajtón keresztül értesült a feltárásról. Szakmai fórumokon történő megjelenés is fontos tényező, hiszen a régészeti feltárás eredményeit tudományos fórumokon is szükséges bemutatni.

Összefoglaló

A vállusi pálos kolostorrom feltárásának fenntarthatósága fontos kérdése a projektnek. Mint a legtöbb projekt kapcsán, esetünkben is a feltárás anyagi részének előteremtése okozta a nagyobb gondot. A régészeti feltárást megelőzően sikerült magánszemélyektől és a területileg illetékes erdészeti cégtől pénzügyi támogatást szerezni. Ennek összege 250 000 Ft volt, ami alapján már el lehetett kezdeni a feltárási munkálatokat. A főszponzor, látva a nagy érdeklődést a feltárás iránt, jelezte, hogy a korábbinál nagyobb összeggel támogatja az ügyet, ez lehetővé tenné nagyobb számú feltárást végző ember alkalmazását.

A régészeti feltárás a tudományos hasznán túl jó példája az intézményközi együttműködésnek:

1. A Göcseji Múzeum és a Balatoni Múzeum között
2. A Balatoni Múzeum és a vállusi önkormányzat között
3. A Balatoni Múzeum és a Pécsi Tudományegyetem között
4. A Balatoni Múzeum és a Budavári Nkft között
5. A Balatoni Múzeum és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem között
6. A Göcseji Múzeum és a Civil Régészeti Alap között
7. A Balatoni Múzeum és a Bakonyerdő Zrt. között
8. A Balatoni Múzeumon keresztül a Balatoni Múzeumért Alapítvány és magánadományozók között

A vállusi pálos kolostorrom régészeti feltárása a fenti intézmények bevonásával sikeresen elkezdődött. A régészeti lelőhely teljes feltárása évekbe telik majd. A feltárást követően az Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatallal együttműködve szükséges a feltárt romok konzerválása, azok bemutatható állapotba helyezése.